

## مطالعه اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی منطقه زریوار شهرستان مریوان

محمدعارف تبد<sup>۱\*</sup>، نسترن جلیلیان<sup>۲</sup>

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه گیاهان دارویی، جهاددانشگاهی کرمانشاه، کرمانشاه، ایران  
۲- استادیار پژوهش، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی کرمانشاه، کرمانشاه، ایران  
\*آدرس مکاتبه: مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی کرمانشاه، صندوق پستی: ۶۷۱۴۵-۱۶۶۱  
تلفن: ۰۹۱۸۹۷۳۳۶۴۳  
پست الکترونیک: mohamadareftabad@gmail.com

تاریخ تصویب: ۹۳/۶/۲۶

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۲/۱۷

### چکیده

مقدمه: منطقه زریوار با مساحت ۵۰۰۰ کیلومتر مربع در ۳ کیلومتری شمال غربی شهرستان مریوان در غرب ایران، واقع شده است. این منطقه با دارا بودن متوسط بارش سالانه ۹۹۷ میلی‌متر، بهره‌مندی از جریان‌های مرطوب مدیترانه‌ای و استقرار در دامنه رشته کوه‌های زاگرس، از پوشش گیاهی و جنگلی غنی و متنوعی برخوردار است

هدف: هدف از این مطالعه، شناسایی گیاهان دارویی منطقه زریوار و معرفی خواص و کاربرد محلی این گیاهان بود.

روش بررسی: در این پژوهش، با استفاده از نقشه‌های توپوگرافی ۱:۶۵۰۰۰ محدوده اراضی منطقه مورد مطالعه مشخص شد. سپس طی سال‌های ۹۲-۹۱، گیاهان دارویی منطقه جمع‌آوری شد. با استفاده از پرسشنامه‌های تهیه شده، اطلاعات افراد بومی منطقه در زمینه استفاده از این گیاهان جمع‌آوری شد و در نهایت نمونه‌های گیاهی جهت شناسایی به هرباریوم مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمانشاه منتقل شدند.

نتایج: در مجموع تعداد ۵۶ گونه گیاه دارویی متعلق به ۲۴ خانواده و ۴۸ جنس در منطقه شناسایی شد. خانواده نعنائیان (Lamiaceae) با ۱۲ گونه و خانواده کاسنی (Asteraceae) با ۱۱ گونه دارای بیشترین غنای گونه‌ای بوده و بیشترین کاربرد محلی نیز برای درمان بیماری‌های گوارشی گزارش شد.

نتیجه‌گیری: با توجه به غنی بودن این منطقه از گونه‌های دارویی و اهمیت فراوان این گیاهان در درمان بیماری‌های مختلف، بررسی‌های بیشتر می‌تواند سبب شناسایی اثرات درمانی جدید شده و کمک شایانی به پیش برد صنعت داروسازی کشور نماید.

کل‌واژگان: استان کردستان، تنوع زیستی، کاربرد سنتی، گیاه‌شناسی، گیاهان دارویی



## مقدمه

شهرستان مریوان به دلیل موقعیت ویژه آن، واجد زیستگاه‌های آبی، کوهستانی و دشتی متنوعی می‌باشد. یکی از مهم‌ترین مناطق این شهرستان، زریوار است؛ که به علت وجود منابع رطوبتی همچون دریاچه زریوار، بارش سالانه ۹۹۷ میلی‌متر، بهره‌مندی از جریان‌های مرطوب مدیترانه‌ای و استقرار در دامنه رشته کوه‌های زاگرس، از پوشش گیاهی و جنگلی غنی و متنوعی برخوردار است [۴]. دریاچه زریوار یکی از منحصر به فردترین دریاچه‌های آب شیرین در جهان به شمار می‌رود که در مرکز منطقه زریوار واقع شده است. این دریاچه کوهستانی که به‌عنوان پناه‌گاه حیات وحش شناخته شده است، از تنوع زیستی بالایی برخوردار بوده و زیستگاه ویژه‌ای برای بسیاری از گونه‌های گیاهی و جانوری محسوب می‌شود و تنوع گونه‌های گیاهی در حاشیه آن به سبب تنوع اکوسیستمی آن زیاد است و فرم‌های رویشی مختلفی را می‌توان در آن مشاهده کرد [۴]. همچنین این منطقه در خصوص طب سنتی و گیاه درمانی، قدمتی تاریخی و کهن دارد و ساکنین این دیار به مرور زمان با خواص بسیاری از نباتات و رستنی‌های آن آشنایی پیدا کرده‌اند و در رفع و درمان دردها و امراض خود و دام‌هایشان از آن سود برده‌اند [۵]. اطلاعات مفید و مؤثر افراد سالخورده و مطلع از خواص گیاهان دارویی در منطقه و وجود گسترده مشاغلی همچون عطاری‌ها، سبب شناخت وسیعی از گیاهان دارویی در بین عموم مردم شده است.

از لحاظ سابقه تحقیق، بررسی‌هایی در رابطه با مطالعه فلوربستیکی این منطقه صورت پذیرفته و در آن ۲۵۷ گونه گیاهی متعلق به ۵۳ خانواده و ۱۸۳ جنس معرفی شده که خانواده‌های Asteraceae با ۳۵ گونه و Poaceae با ۲۹ گونه بیشترین تعداد گونه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند [۶]. ولی تاکنون هیچ‌گونه کار پژوهشی در رابطه با گیاهان دارویی در این منطقه انجام نگرفته و گزارشی نیز در این زمینه منتشر نشده است. وجود تنوع بسیار بالای اکولوژیکی از یک سو و رویکرد گسترده مردم به استفاده از گیاهان دارویی و طب سنتی از سوی دیگر، نشان‌دهنده لزوم تحقیقات گسترده در زمینه گیاهان دارویی در این منطقه می‌باشد، لذا در این پژوهش تلاش شده

هزاران سال است که ساکنین مناطق مختلف جهان، از گیاهان برای درمان بیماری‌ها و حفظ سلامتی استفاده می‌نمایند. بسیاری از داروهایی که امروزه تجویز می‌شوند از گیاهان مشتق شده‌اند. یک چهارم از داروهای مرسوم که حدود ۱۲۰ داروی جدید نسخه شده را شامل می‌شود، حاوی حداقل یک ترکیب فعال مشتق شده از گیاهان می‌باشند [۱]. به همین دلیل است که گیاهان همواره مورد توجه مراکز علمی و تحقیقاتی هستند. طبیعت اطراف ما سرشار از گونه‌های گیاهی ناشناخته‌ای از نظر خواص دارویی و درمانی است که برای کشف خواص آنها ممکن است به سال‌ها وقت نیاز باشد. گاهی در برخی مناطق از گونه‌های گیاهی خاصی به‌عنوان گیاهان دارویی استفاده می‌شود که هنوز علوم جدید به آنها دست نیافته است و با استفاده از تجربه اهالی بومی می‌توان به این مهم دست یافت [۲].

علم اتنوبوتانی (Ethnobotany) به مطالعه و بررسی چگونگی استفاده‌ی افراد یک قوم، یک فرهنگ و یا یک ناحیه خاص از گیاهان بومی موجود در آن منطقه می‌پردازد که دانش حاصل از این مطالعات می‌تواند برای سایر محققان بویژه محققان فارماکوگنوزی ارزش فراوان داشته باشد و در واقع به عنوان ابزاری برای استخراج دانش بومی استفاده از گیاهان بویژه به صورت دارو با هدف تولید محصولات تجاری جدید عمل کند. به علت تغییرات آگاهی مردم بومی و تأثیر روزافزون تجارت جهانی، دانش بومی درباره نحوه استفاده از منابع گیاهی دائماً در حال کاهش است و اکثر گیاهان دارویی دارای زیستگاه‌های محدودی هستند که با تخریب زیستگاه‌ها به علت فعالیت انسانی، خطر انقراض آنها را تهدید می‌نماید. به علاوه سرعت از بین رفتن دانش بومی افراد متخصص در زمینه گیاهان دارویی، بیشتر از سرعت از بین رفتن جنگل‌ها و سایر اکوسیستم‌ها می‌باشد. بنابراین جمع‌آوری اطلاعات گیاهان دارویی و نحوه مصرف آنها از مکان‌های مختلف که از نسلی به نسل بعد منتقل شده، منبع با ارزشی از طب قدیم در زمان حال می‌باشد و همچنین زمینه‌ساز کشف داروهای جدید و پیشرفت صنعت داروسازی خواهد شد [۳].



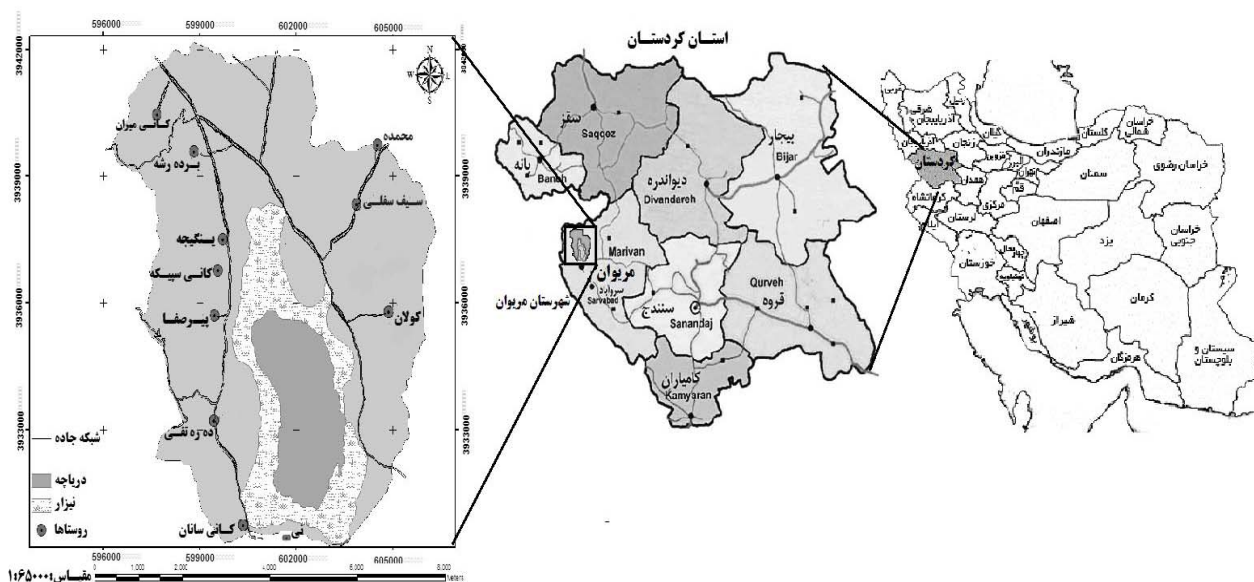
منطقه کرد زبان و شغل اصلی آنها کشاورزی و دامداری است و عده‌ای نیز در اطراف دریاچه زریوار به ماهی‌گیری مشغول‌اند. شکل شماره ۱ موقعیت جغرافیایی منطقه زریوار را در شهرستان مریوان نشان می‌دهد.

با توجه به منحنی به‌دست آمده از اطلاعات دوره ۱۵ ساله (۱۹۹۲-۲۰۰۶) ایستگاه هواشناسی سینوپتیک مریوان، حوزه آبریز دریاچه زریوار دارای متوسط سالانه نزولات در حدود ۹۹۷ میلی‌متر است [۴]. این ریزش بیشتر از نوع باران می‌باشد. متوسط حرارت سالانه این منطقه ۱۳ درجه، متوسط حداقل آن ۵/۸ درجه و متوسط حداکثر آن نیز ۲۰/۶ درجه سانتی‌گراد است. سردترین ماه سال ژانویه (۱۰ دی تا ۱۱ بهمن ماه) با متوسطی برابر ۰/۳ درجه سانتی‌گراد و گرم‌ترین ماه سال جولای (۱۰ تیر تا ۱۰ مرداد) با متوسط درجه حرارتی برابر ۲۵ درجه سانتی‌گراد می‌باشد [۴]. اقلیم منطقه بر اساس روش آمبرژه، نیمه مرطوب و بر اساس روش دومارتن، بسیار مرطوب است. باد غالب این منطقه جنوب، جنوب غرب و شمال غرب می‌باشد [۴]. شکل شماره ۲ منحنی دما - باران (آمپروترمیک) منطقه را نشان می‌دهد.

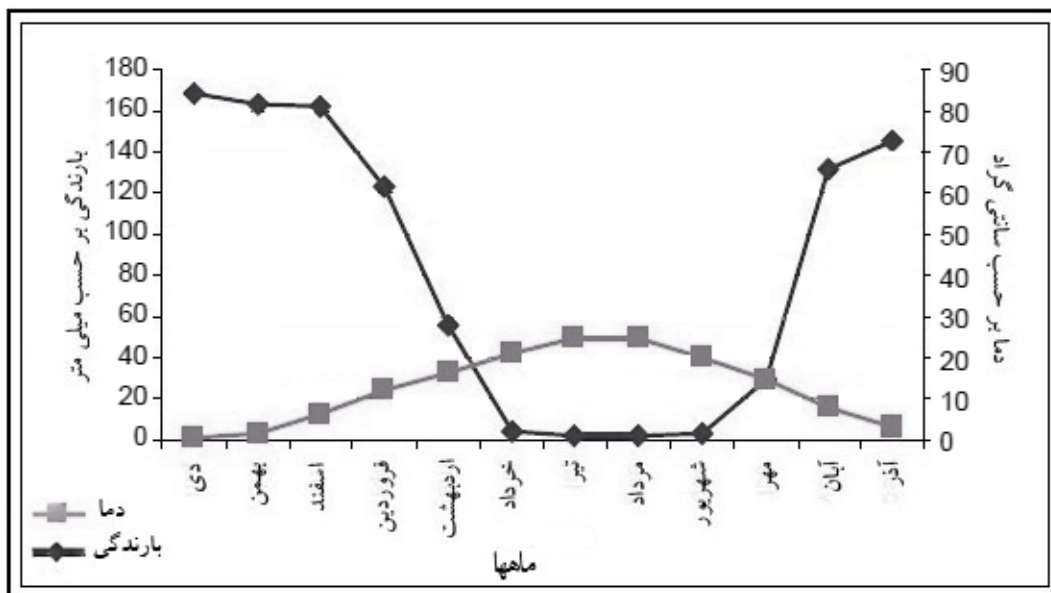
است تا با شناسایی و معرفی گیاهان دارویی و بومی منطقه و موارد استفاده آنها اطلاعات مفیدی ارائه شود.

### منطقه مورد مطالعه

مساحت محدوده مورد پژوهش ۲۹۳۰ کیلومترمربع (با محاسبه دریاچه زریوار حدود ۵۰۰۰ کیلومترمربع) می‌باشد که در حاشیه دریاچه زریوار در ۳ کیلومتری شمال غربی شهرستان مریوان، استان کردستان، واقع شده است. این منطقه در طول جغرافیایی ۴۶ درجه و ۶ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۱۰ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۳۵ دقیقه شمالی قرار دارد. بیشترین و کمترین ارتفاع منطقه از سطح دریا به ترتیب ۲۱۴۷ و ۱۲۶۱ متر می‌باشد. این حوزه قسمتی از دو دهستان خامیرآباد و زریوار است، به طوری که ۷ روستای برده رشه (مرکز یگانه دهستان بخش خامیرآباد)، کانی میران، سیف سفلی، محمده، ینگجه، کانی سپیکه و پیرصفا در بخش شمالی حوزه یعنی دهستان خامیرآباد قرار گرفته و ۴ روستای کولان، کانی سانان، نی و دره تفی در بخش جنوبی حوزه یعنی دهستان زریوار واقع شده‌اند. ساکنان این



شکل شماره ۱- موقعیت منطقه زریوار در شهرستان مریوان



شکل شماره ۲- منحنی دما - باران شهرستان مریوان - طول مقطع بین دو منحنی طول دوره خشکی و دامنه آن شدت دوره خشکی منطقه را نشان می‌دهد [۴]

زالزالک زرد (*Crataegus azarolus*)، زالزالک قرمز تیره (*Crataegus atrosanguinea*)، ون (*Pistacia mutica*) و شیرخشت (*Cotoneaster hissaricus*). از مهم‌ترین گیاهان علفی کف‌پوش جنگل نیز می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد: کما (*Ferula ovina*)، مگس‌گیر (*Silene spp.*)، مریم‌گلی لب زرد (*Salvia xanthocheil*)، ملوسک نقره‌ای (*Scabiosa argentea*)، ماشک گل خوشه‌ای (*Vicia villosa*) و کاکوتی (*Ziziphora tenuior*) [۴].

از مهم‌ترین تیپ‌های مرتعی در این منطقه، تیپ‌های *Onopordon*، *Astragalus-Prangos* می‌باشد. گونه‌های غالب این جوامع را ماشک گل خوشه‌ای (*Vicia villosa*)، *Onopordon spp.*، جایشه (*Astragalus spp.*)، زرشک (*Berberis integerrima*) و *Hordeum bulbosum* تشکیل می‌دهند. همچنین چیره‌ترین اجتماعات گیاهی پایایی در اطراف دریاچه را جامعه گیاهی نی (*Phragmites australis*) به خود اختصاص می‌دهد [۴].

### مواد و روش‌ها

ابتدا جهت تعیین حوزه مورد مطالعه از نقشه‌های توپوگرافی ۱:۶۵۰۰۰ سازمان جغرافیایی ارتش و همچنین

عمق خاک منطقه زیاد و بدون شوری و اغلب از نوع خاک‌های هیدرومورف است. این اراضی از نظر پوشش گیاهی، علف‌زار بوده و گیاهان ساحلی در آنها فراوان دیده می‌شود. آب‌های زیرزمینی این تیپ اراضی شیرین بوده و فاقد نمک است. خاک‌ها بافت سنگین دارند و میزان تخلیه و آبدهی آنها ضعیف است [۷].

تیپ‌های جنگلی کوهستانی شاخص‌ترین پوشش گیاهی طبیعی منطقه حاشیه دریاچه زریوار را تشکیل می‌دهند. پوشش جنگلی اطراف دریاچه زریوار در محدوده مطالعاتی، دامنه‌ها و ارتفاعات شرقی و غربی مشرف به دریاچه را پوشانده‌اند و بر اساس تراکم و انبوهی قابل تفکیک، به دو گروه نسبتاً متراکم (۱۶/۱ درصد پوشش جنگلی) و کم‌تراکم (۸۳/۹ درصد وسعت رویش‌های جنگلی) تقسیم می‌شوند. مهم‌ترین و اصلی‌ترین توده‌های جنگلی در منطقه زریوار، جامعه ویول - مازو (*Quercus libani - Quercus infectoria*) و جامعه بلوط - مازو (*Quercus brantii - Quercus infectoria*) می‌باشد. که مهم‌ترین گونه‌های چوبی غالب و همراه این جوامع جنگلی عبارتند از: بلوط ایرانی (*Quercus brantii*)، دارمازو (*Quercus infectoria*)، ویول (*Quercus libani*)، شین (*Lonicera nummularifolia*)، گلابی (*Pyrus communis*)، امرود (*Pyrus syriaca*).

شناسایی و نام‌گذاری علمی به هرباریوم مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمانشاه (RANK) منتقل شدند. شناسایی نمونه‌ها با استفاده از فلورا ایرانیکا [۸]، فلور عراق [۹]، فلور ترکیه [۱۰]، رستنی‌های ایران [۱۱]، فلور ایران [۱۲] و نام‌گذاری فارسی گیاهان بر اساس فرهنگ نام‌های گیاهان ایران [۱۳] انجام گرفت. به همین صورت با استفاده از منابع معتبر گیاهان دارویی [۱۶-۱۴] کاربرد متداول آنها نیز مشخص شد.

### نتایج

طبق بررسی‌های انجام شده، تعداد ۵۶ گونه گیاهی متعلق به ۲۴ خانواده و ۴۸ جنس که در منطقه دارای کاربرد دارویی بودند، شناسایی شد. لیست گیاهان دارویی شناسایی شده و نام فارسی آنها در جدول شماره ۲ ارائه شده است. همچنین کاربرد متداول گیاهان و اطلاعات پرستشگری شده از افراد بومی نیز که شامل نام محلی، اندام مورد استفاده و کاربرد محلی آنها در منطقه می‌باشد، نیز در این جدول نشان داده شده است. از میان ۵۶ گونه گیاهی دارویی شناسایی شده، ۲ گونه از ۲ جنس و

تصاویر سه بعدی مربوط به نرم‌افزار (Google Earth) استفاده شد. سپس با استفاده از اطلاعات افراد بومی مسیرهای عبور و مرور منطقه، مورد شناسایی قرار گرفت. پس از تعیین حوزه مورد مطالعه و بررسی‌های اولیه، طی سال‌های ۹۲ - ۹۱، به بخش‌هایی از منطقه مراجعه شد و گونه‌های مختلف گیاهی که در منطقه کاربرد دارویی داشتند با همراهی تعدادی از افراد بومی جمع‌آوری شدند. جهت کسب اطلاعات محلی درباره‌ی گونه‌های گیاهی جمع‌آوری شده پرسشنامه‌هایی طراحی شد که در آن برای هر گونه‌ی گیاهی، نام علمی، نام محلی، اندام مورد استفاده، خاصیت درمانی رایج، فرم تهیه و مصرف دارویی گیاهی تدوین شد. تعدادی از این پرسشنامه‌ها در حین جمع‌آوری گونه‌های گیاهی و برخی بعد از پرس و خشک نمودن نمونه‌های گیاهی، با مصاحبه‌ی شخصی با ۷۸ نفر از افراد مختلف از جمله، درمانگران سنتی، افراد مسن و مطلع، فروشندگان گیاهان دارویی، کشاورزان و باغبانان گیاهان دارویی و غیره در منطقه که دارای اطلاعاتی در زمینه گیاهان دارویی بودند، تکمیل شد. اطلاعات روستاهایی که گیاهان دارویی آنها جمع‌آوری و مورد پرستشگری قرار گرفت، در جدول شماره ۱ آمده است. گیاهان جمع‌آوری شده جهت

جدول شماره ۱- مشخصات مربوط به مناطق جمع‌آوری گیاهان دارویی و پرستشگری اطلاعات از افراد بومی

| ردیف | منطقه             | افراد پرسش شونده در مطالعه |    |                  |
|------|-------------------|----------------------------|----|------------------|
|      |                   | مرد                        | زن | محدوده سنی افراد |
| ۱    | روستای محمدیه     | ۴                          | ۳  | ۶۳-۴۰            |
| ۲    | روستای ینگچه      | ۴                          | -- | ۷۰-۵۰            |
| ۳    | روستای کانی سبیکه | ۶                          | ۱  | ۶۰-۴۷            |
| ۴    | روستای پیرصفا     | ۴                          | ۳  | ۷۱-۵۳            |
| ۵    | روستای برده رشه   | ۶                          | ۱  | ۸۰-۴۹            |
| ۶    | روستای کانی میران | ۳                          | ۵  | ۷۹-۴۱            |
| ۷    | روستای سیف سفلی   | ۷                          | ۳  | ۸۱-۵۳            |
| ۸    | روستای کولان      | ۴                          | ۲  | ۹۲-۶۶            |
| ۹    | روستای کانی سانان | ۵                          | ۳  | ۶۶-۳۳            |
| ۱۰   | روستای دره تقی    | ۵                          | ۲  | ۶۸-۵۶            |
| ۱۱   | روستای نی         | ۴                          | ۳  | ۷۴-۵۳            |



جدول شماره ۲- لیست گیاهان دارویی جمع‌آوری شده و مصارف سنتی آنها در منطقه زیربهار مریوان\*

| شماره<br>هرپاریومی | کاربرد محلی   | کاربرد متداول                                      | نحوه مصرف  | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی | اسم فارسی       | تیره و اسم علمی   |
|--------------------|---|--|--|--------------------------------------|----------|-----------------|---|
| ۷۸۳۱               | ضدانتیج، تسکین درد مفاصل، التیام<br>زخم‌های سطحی و درمان زخم معده و<br>زوده | قائض، مدن، تقویت نیروی جنسی<br>و قاعده‌آور         | خوراکی (میوه و شیر)،<br>استعمال موضعی<br>(شیره خام)            | ساقه و میوه‌های نارس                 | قنوزان   | پنبه کردستانی   | <i>Anacardiaceae</i><br><i>Pistacia atlantica</i> Desf. subsp.<br><i>Kurica</i> (Zohary) Rech. f. |
| ۷۸۴۷               | رفع باد شکم و دل‌پیچه<br>مسکن درد دندان                                     | مدن، بادشکن، ضدانتیج و<br>آرام‌کننده دل‌پیچه اطفال | خوراکی (جوشانده)   | برگ و پنبه                           | شیریند   | شیریند، شربله   | <i>Asteraceae</i><br><i>Anethum graveolens</i> L.   |
| ۷۸۳۰               | درمان بیماری برص با پیسی و دفع کرم<br>زوده                                  | مقوی معده، قاضی، و درمان<br>بیماری‌های پوستی       | خوراکی (صمغ خام)   | ساقه                                 | توسی     | زول مخروطی      | **<br><i>Eryngium pyramidal</i> Boiss. &<br>Hausskn. ex Boiss.                                    |
| ۷۸۱۹               | درمان ترک‌های دست و پا، تنظیم قاعدگی<br>و درمان عفونت رحم در زنان           | مقوی معده، قاضی، و درمان<br>بیماری‌های پوستی       | استعمال موضعی (پودر)،<br>خوراکی (دم‌کرده)                      | برگ و پنبه                           | قارباخه  | قارباخه         | <i>Falcaria vulgaris</i> Bernh.   |
| ۷۸۸۷               | التیام ترک‌های دست و پا، تنظیم قاعدگی<br>و درمان عفونت رحم در زنان          | مقوی معده، قاضی، و درمان<br>بیماری‌های پوستی       | خوراکی (جوشانده و<br>دم‌کرده)، استعمال موضعی<br>(پودر جوشانده) | سرشاخه گل‌دار                        | بوژانه   | بوهداران زرد    | <i>Asteraceae</i><br><i>Achillea biebersteinii</i> Afanasiev.                                     |
| ۷۸۱۴               | التیام ترک‌های دست و پا، تنظیم قاعدگی<br>و درمان عفونت رحم در زنان          | مقوی معده، قاضی، و درمان<br>بیماری‌های پوستی       | خوراکی (جوشانده و<br>دم‌کرده)، استعمال موضعی<br>(پودر جوشانده) | سرشاخه گل‌دار                        | بوژانه   | بوهداران راگرسی | <i>Achillea filipendula</i> Lam.  |
| ۷۸۲۰               | التیام ترک‌های دست و پا، تنظیم قاعدگی                                       | مقوی معده، قاضی، و درمان<br>بیماری‌های پوستی       | خوراکی (جوشانده و<br>دم‌کرده)، استعمال موضعی<br>(پودر جوشانده) | سرشاخه گل‌دار                        | بوژانه   | بوهداران طاقانی | <i>Achillea talagantica</i> Boiss.  |



| شماره<br>هرابومی | کاربرد محلی  | کاربرد متداول  | نحوه مصرف  | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی         | اسم فارسی   | تیره و اسم علمی                                       |
|------------------|--|--|--|--------------------------------------|------------------|-------------|---|
| ۷۸۲۱             | درمان سینه‌زیت، ضد عفونت، دفع<br>کرم روده  | -----  | خوراکی (دم‌کرده)، بخور                               | سرخساخته گل‌دار                      | گوله<br>حاجیانیه | بابونه رفیع | <i>Anthemis altissima</i> L. var.<br><i>altissima</i> |
| ۷۸۲۱             | درمان سینوزیت، ضد عفونت، دفع<br>کرم روده   | اشتهاآور و التیام زخم‌ها   | خوراکی (دم‌کرده)، بخور                               | سرخساخته گل‌دار                      | گوله<br>حاجیانیه | بابونه زرد  | <i>Anthemis tinctoria</i> L.                          |
| ۷۸۱۵             | تسکین درد زانو و روماتیسم و<br>درمان آگران‌اگرما   | تصفیه‌کننده خون، مدرد، درمان<br>روماتیسم و بیماری‌های پوستی<br>مختلف | خوراکی (جوشانده)،<br>استعمال موضعی (برگ<br>تاوه)     | برگ و ریشه                           | بناوه توم        | بابا آدم    | <i>Arctium lappa</i> L.                               |
| ۷۸۲۳             | درمان بیماری خروسک و<br>حساسیت‌های پوستی   | تصفیه‌کننده خون، مدرد، درمان<br>بیماری‌های<br>مزمن پوست              | خوراکی (جوشانده)،<br>استعمال موضعی (پودر<br>جیسانده) | ریشه، گل، برگ و ساقه                 | چغچغیه           | کاسنی       | <i>Cichorium intybus</i> L.                           |
| ۷۸۱۸             | تقویت حافظه، تقویت عمومی<br>بدن (پودر بذر همراه با عسل) و<br>درمان اسهال خونی (جوشانده<br>گل‌ها) | خارج شدن اخلاط سینه، دفع<br>جرب، افزایش نیروی جنسی و<br>ترشح ادرار   | خوراکی (جوشانده و<br>پودر)                           | گل و بذر                             | فتکر             | کنگر خوراکی | <i>Gundelia tournefortii</i> L.                       |

| شماره<br>هرباریومی** | کاربرد محلی  | کاربرد متداول                                    | نوع مصرف                      | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی                                 | اسم فارسی  | تیره و اسم علمی |
|----------------------|--|--|-------------------------------|--------------------------------------|--|--|-----------------|
| ۷۸۳۵                 | دفع انکال و کرم روده                                   | -----  | خوراکی (دم کرده)              | سرشاخه گلزار                         | گوله میز<br>گل بومرگ کم<br>کپه           | Helichrysum oligocephalum DC.                        |                 |
| ۷۸۳۵                 | درمان بیماری قند، تقویت جنسی<br>و دفع چتین موده از رحم | پائین آورنده اوره خون                            | خوراکی<br>(خام و جوشانده)     | غده و برگ                            | عمه ززیله،<br>سبزه زنبی ترشی<br>سبزه برد | <sup>**</sup> Helianthus tuberosus L.                |                 |
| ۷۸۰۷                 | درمان زخم معده و باز کردن<br>رگها                      | دفع کمی اشتها و اختلالات<br>کبد                  | خوراکی (خام و<br>جوشانده)     | شنگ                                  | شنگ                                      | Tragopogon graminifolius DC.                         |                 |
| ۷۸۰۴                 | تصفیه کننده معده و روده، درمان<br>سرفه و تنگی نفس      | درمان بیماری های سینه                            | خوراکی (جوشانده و<br>دم کرده) | ریشه، برگ و گل                       | گوزران                                   | گل گوزران بیل<br>Boraginaceae                        |                 |
| ۷۸۴۶                 | درمان زخم معده   | درمان بیماری های کلیه و مثانه و<br>رفع سیاه سرفه | خوراکی (خام و پخته)           | غده و برگ                            | توبه ترب                                 | ترب سیاه<br><sup>**</sup> Raphanus niger Mill.       |                 |
| ۷۸۷۸                 | دفع تب و لرز و تصفیه کننده خون                         | رفع بیماری های ریه، تصفیه کننده<br>خون و تب      | خوراکی (خام)                  | گل انانام هوایی                      | کوزه له                                  | علف چشمه<br>علف چشمه<br>Nasturtium officinale R. Br. |                 |
| ۷۸۴۵                 | درمان زخم معده   | قائض و تسهیب                                     | خوراکی (خام)                  | میوه                                 | سرنجک                                    | سرنجک<br>Elaeagnus angustifolia L.                   |                 |



| شماره هراتیومی | کاربرد محلی   | کاربرد متداول   | نحوه مصرف   | اندام مورد استفاده در کاربرد محلی | اسم محلی | اسم فارسی            | تیره و اسم علمی  |
|----------------|---|---|---|-----------------------------------|----------|----------------------|--|
| ۷۸۲۹           | دفع انگل و کرم روده، از بین بردن رگال   | -----   | خوراکی (جوشانده)، استعمال موضعی (شیره گیاه)                         | برگ و ساقه                        | خوشیل    | فریون رامسری         | <b>Euphorbiaceae</b><br><i>Euphorbia macrocarpa</i> Boiss. & Buhse.                      |
| ۷۸۴۴           | درمان زخم معده، زخم ناشی از سوزستگی و با سایر زخم‌های باطن، رفع اسهالی در دام و انسان | قابض، ضد عفونی کننده، بهبود زخم‌های سرطانی و رفع اسهال‌های ساده | استعمال موضعی (پودر)، خوراکی (پودر و برشته)                         | برگ و میوه                        | پودر     | بلوط ایرانی          | <b>Fagaceae</b>  |
| ۷۸۴۳           | پودر برگ و شیرینی تجمع یافته روی آن (همراه با عسل) جهت درمان آبله مرغان و سرخک        | قطع اسهال و قطع ترشحات مخاطها                                   | استعمال موضعی (پودر) برگ، میوه و شیرینی تولید شده روی برگ (کر علفی) | دارمازو                           | دارمازو  | دارمازو              | <i>Quercus brantii</i> Lindl.<br><i>Quercus infectoria</i> Oliv.                         |
| ۷۸۹۸           | تصفیه خون، حساسیت‌های پوستی   | -----   | خوراکی (ادم کرده، جوشانده)، ضماد (پودر)                             | کل اندام هوایی                    | شانزله   | شانزله<br>بجی کاسبرگ | <b>Fumariaceae</b><br><i>Fumaria asepalata</i> Boiss.                                    |
| ۷۸۴۴           | از بین بردن کرم‌های روده، درمان درد شکم، تسکین سردرد                                  | ضد عفونی کننده مجاری ادرار، مسکن اعصاب و تب‌بر                  | خوراکی (ادم کرده، جوشانده)، بخور                                    | سرشاخه گلدار                      | گول هنگ  | هوفاریتون            | <b>Hypericaceae</b><br><i>Hypericum perforatum</i> L.<br><i>Hypericum scaberrimum</i> L. |
| ۷۸۲۲           | از بین بردن کرم‌های روده، درمان درد شکم، تسکین سردرد                                  | -----   | خوراکی (ادم کرده، جوشانده)، بخور                                    | سرشاخه گلدار                      | گول هنگ  | گل راضی دهبهی        |  |



| شماره<br>هرباریومی | کارتد محلی  | کاربرد متداول  | نحوه مصرف                                   | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی     | اسم فارسی           | تیره و اسم علمی  |
|--------------------|---|--|---|--------------------------------------|--------------|---------------------|--|
| ۷۸۴۲               | پودر پوست سبز اطراف میوه<br>مخلوط با نمک طعام جهت سفید<br>کردن دندان، جوشانده تیغه میانی<br>میوه جهت درمان بیماری دیابت و<br>پودر پوست درخت برای رنگ مو | تقویت کننده، دفع کرم، درمان<br>ترشحات زانگی، ایام دهنده<br>زخمها و ضلعفونی کننده | خوراکی (جوشانده)،<br>استعمال (پودر جیسانده) | برگ، میوه، پوست میوه و<br>پوست درخت  | گوبز<br>گردو | Juglandaceae        | <i>Juglans regia</i> L.  |
| ۷۷۹۵               | درمان برونشیت و دفع کرم روده  | -----  | خوراکی (دم کرده)                            | سوشاخه گلدار<br>پسل، گیا<br>دوخترا   | فراسیون حلی  | Lamiaceae           | <i>Marrubium cuneatum</i> Soland.<br><br><i>Mentha longifolia</i> L. |
| ۷۸۰۹               | درمان دل درد و دفع جنین مرده<br>درد رخم   | درمان اسهال  | خوراکی (خام، جوشانده<br>و دم کرده)          | برگ و سوشاخه گلدار                   | بونه         |                     |  |
| ۷۸۴۱               | دفع سکسکه، آرام بخش و تنگی<br>نفس   | باد شکن، مسکن، آرام بخش و<br>قاعده آور   | خوراکی (خام) و<br>جوشانده                   | برگ                                  | نننا         | نعناع               | <i>Mentha piperita</i> Stokes.                                       |
| ۷۷۹۴               | درمان بیماری سوزاک و ضدمنبتخ  | -----  | خوراکی (جوشانده و<br>دم کرده)               | برگ و سوشاخه گلدار                   | گیازان       | پونه سالی لوله بلند | <i>Nepeta macrosiphon</i> Boiss.                                     |
| ۷۸۱۶               | دفع سوزش ادرار و ضدمنبتخ  | ضدمنبتخ، رفع سردرد و رفع وزم<br>کلیه   | خوراکی (جوشانده و<br>خام)                   | برگ                                  | ریحان        | ریحان               | <i>Ocimum basilicum</i> L.   |



ادامه جدول شماره ۲-

| شماره<br>هراویومی | کاربرد محلی                            | کاربرد متداول                           | نحوه مصرف                     | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی     | اسم فارسی               | تیره و اسم علمی  |
|-------------------|--|---|-------------------------------|--------------------------------------|--------------|-------------------------|--|
| ۷۸۴۰              | درمان دل‌درد، گل‌درد و تنگی<br>نفس     | درمان آسم درد‌گلو و رماتیسم             | خوراکی (دم‌کرده و<br>جوشانده) | برگ و سرشاخه گلدار                   | هری باخی     | مرزگویش<br>بخارائی      | <i>Origanum vulgare</i> L. subsp.<br><i>gracile</i> (K. Koch) Letsw.                   |
| ۷۸۱۲              | درمان دل‌درد و دفع جنین مرده در<br>رحم | -----                                   | خوراکی (دم‌کرده و<br>جوشانده) | سرشاخه گلدار                         | گیا پیره زنه | مریم‌گلی<br>برگ‌دار     | <i>Salvia bracteata</i> Banks & Sol.   |
| ۷۸۳۹              | مسکن درد دندان                         | درمان زردی، دردهای رماتیسمی و<br>ضائفتخ | غزوه جوشانده                  | گل، برگ و ساقه                       | موزه         | موزه                    | **<br><i>Satureja hortensis</i> L.   |
| ۷۸۱۳              | درمان دل‌درد و رفع اسهالی              | -----                                   | خوراکی (دم‌کرده و<br>جوشانده) | برگ و سرشاخه گلدار                   | گیا دل‌زان   | سنبله‌ای تماشایی        | <i>Stachys spectabilis</i> Choisy ex<br>DC.  |
| ۷۷۹۹              | ضائفتخ و ورم داخلی و خارجی             | -----                                   | خوراکی (جوشانده)              | سرشاخه گلدار                         | گوی برخته    | گوش بره پفیش<br>نیش‌دار | <i>Phlomis herba venti</i> L. subsp<br><i>pungens</i> (Willd.) Maire ex De<br>Filippis |
| ۷۸۰۳              | ضائفتخ و ورم داخلی و خارجی             | -----                                   | خوراکی (جوشانده)              | برگ و سرشاخه گلدار                   | گوی برخته    | گوش بره<br>سرنیزه‌ای    | <i>Phlomis lanceolata</i> Boiss.   |
| ۷۸۰۸              | دفع ریزش آب بینی                       | دفع بواسیر و خونریزی                    | خوراکی (غزوه<br>جوشانده)      | برگ و سرشاخه گلدار                   | گیا برین     | نبتاع چمنی              | <i>Prunella vulgaris</i> L.  |

## ادامه جدول شماره ۲ -

| شماره<br>مربایومی<br>*** | کاربرد محلی                            | کاربرد متداول                          | نحوه مصرف                     | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی     | اسم فارسی                | تیره و اسم علمی   |
|--------------------------|--|--|-------------------------------|--------------------------------------|--------------|--------------------------|---|
| ۷۸۴۰                     | درمان دل‌درد، کل‌درد و تنگی<br>نفس     | درمان آسم، درد گل و رماتیسم            | خوراکی (دم‌کرده و<br>جوشانده) | برگ و سرشاخه گل‌داز                  | هزری بلخی    | برزنگوش<br>بخارانی       | <i>Origanum vulgare</i> L. subsp.<br><i>gracile</i> (K. Koch) Leisw.                    |
| ۷۸۱۲                     | درمان دل‌درد و دفع جبین مرده در<br>رحم | -----                                  | خوراکی (دم کرده و<br>جوشانده) | سرشاخه گل‌داز                        | گیا تیره زنه | مریم گی<br>برگ‌دار       | <i>Sabia bracteata</i> Banks & Sol.   |
| ۷۸۳۹                     | مسکن درد دندان                         | درمان زردی، دردهای رماتیسمی و<br>ضدتفخ | غرغره جوشانده                 | گل، برگ و ساقه                       | مرزه         | مرزه                     | **<br><i>Satureja hortensis</i> L.  |
| ۷۸۱۳                     | درمان دل‌درد و رفع اسهالی              | -----                                  | خوراکی (دم کرده و<br>جوشانده) | برگ و سرشاخه گل‌داز                  | گیا دل‌زنان  | سنبله‌ای تماشایی         | <i>Stachys spectabilis</i> Choisy ex<br>DC.   |
| ۷۷۹۹                     | ضدتفخ و ورم داخلی و خارجی              | -----                                  | خوراکی (جوشانده)              | سرشاخه گل‌داز                        | گوی برخه     | گوش بره بنفش<br>بنفش دار | <i>Phlomis herba ventii</i> L. subsp<br><i>pungens</i> (Willd.) Maire ex De<br>Phillips |
| ۷۸۰۳                     | ضدتفخ و ورم داخلی و خارجی              | -----                                  | خوراکی (جوشانده)              | برگ و سرشاخه گل‌داز                  | گوی برخه     | گوش بره<br>سرنیزه‌ای     | <i>Phlomis lanceolata</i> Boiss.  |
| ۷۸۰۸                     | دفع ریزش آب بینی                       | دفع بواسیر و خونریزی                   | خوراکی (غرغره<br>جوشانده)     | برگ و سرشاخه گل‌داز                  | گیا برین     | نبتاح چمنی               | <i>Prunella vulgaris</i> L.   |

| شماره<br>هرابومی | کاربرد محلی   | کاربرد متداول   | نحوه مصرف        | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی                           | اسم فارسی   | تیره و اسم علمی     |
|------------------|---|---|------------------|--------------------------------------|------------------------------------|---|---------------------|
| ۷۸۰۰             | درمان بیروست، ناراحتی های<br>تنفسی                  | رفع کننده ناراحتی های سینه،<br>بیماری های کلیه و مثانه و التهاب<br>مخاط های بدن       | خوراکی (دم کرده) | برگ و گل                             | گول هیرو<br>ختمی کردی              | <i>Alcea kuratica</i> (Schltdl.) Alef.              | <b>Malvaceae</b>    |
| ۷۷۹۶             | نرم کننده سینه، رفع سرفه، روان<br>شدن شکم و بیروست  | رفع کننده ناراحتی های سینه،<br>بیماری های کلیه و مثانه و التهاب<br>مخاط های بدن       | خوراکی (دم کرده) | گل و برگ                             | پنیرک معمولی<br>تولکه              | <i>Malva neglecta</i> Wallr.                        |                     |
| ۷۸۰۵             | تقویت نیروی جنسی و درمان<br>عفونت و ورم رحم در زنان | تقویت نیروی جنسی و درمان<br>عفونت و ورم رحم در زنان                                   | خوراکی (پودر)    | غده های زیرزمینی                     | سالمه پنجه<br>غده انگشتی<br>بالاچی | <i>Dactylorhiza umbrosa</i> (Kar. &<br>Kir) Nevska. | <b>Orchidaceae</b>  |
| ۷۸۱۱             | تقویت نیروی جنسی و درمان<br>عفونت و ورم رحم در زنان | مفرح و نرم کننده، رفع ورم مثانه و<br>رفع حالات تحریکی و التهابی<br>سینه یا دستگاه هضم | خوراکی (پودر)    | غده های زیرزمینی                     | سالمه کبکی<br>غلاب تر              | <i>Orechis mascula</i> Crantz.                      |                     |
| ۷۸۱۷             | دفع بی خوابی در انسان و ایجاد<br>تشیح در دامها      | -----   | خوراکی (جوشانده) | کل اندام هوایی و پدز                 | گاگایبکه<br>خشخاش روان             | <i>Papaver fugax</i> Poir.                          | <b>Papaveraceae</b> |
| ۷۸۳۸             | کاهش قند خون  | رفع اختلالات استخوان بندی   | خوراکی (جام)     | کل اندام هوایی                       | وینجه<br>پونجه                     | <b>Papilionaceae</b>                                |                     |

ادامه جدول شماره ۲-

| شماره<br>هرباریومی | کاربود محلی   | ضماد عفونی کننده سینه و برونشیت                                | کاربود متداول | نحوه مصرف                     | اندام مورد استفاده در<br>کاربود محلی | اسم محلی           | اسم فارسی    | تیره و اسم علمی   |
|--------------------|---|--|---------------|-------------------------------|--------------------------------------|--------------------|--------------|---|
| ۷۸۰۲               | دفع باغم و سیاه سرفه، درمان<br>شکم درد                                  |  |               | خوراکی (دم کرده و<br>جوشانده) | گل                                   | سه پره             | شیدر ارغوانی | <i>Trifolium purpureum</i> Gilib.                                 |
| ۷۸۱۷               | پیدا آورنده خون   | قائض، تصفیه کننده خوردن و رفع<br>نزلهای مریخ ششها              |               | ضماد (بودر)                   | برگ                                  | گلا رگینه          | بارهنگ       | <i>Plantago major</i> L.  |
| ۷۸۹۳               | رفع کم خونی و اسهال خونی  | اشتها آور، مدر و قائض  |               | خوراکی (دم کرده و<br>بودر)    | ریشه، برگ و بندر                     | ترشکه              | ترشک موج     | <i>Rumex crispus</i> L.   |
| ۷۸۳۷               | درمان صدا گرفتگی و سرفه های<br>شدید                                     | قائض، نرم کننده سینه و مفری<br>قلب                             |               | خوراکی (برشته)                | میوه                                 | په‌ی               | به‌جنگلی     | **<br><i>Cydonia oblonga</i> Mail.                                |
| ۷۸۳۱               | کاهش استرس و از بین بردن<br>انسردگی، کاهش فشار خون و<br>تقویت عمومی بدن | ضد کمی ویاتین C، ملین، مفری<br>معده، مفتح و بازکننده گرفتگی‌ها |               | خوراکی (دم کرده و خام)        | میوه، گل و برگ                       | گوینز              | زالزالک زرد  | <i>Crataegus azarolus</i> L. var.<br><i>aronia</i> (L.) H. Riedl. |
| ۷۸۱۰               | درمان بیماری تیخال و رفع اسهالی   | -----  |               | خوراکی (دم کرده و<br>جوشانده) | میوه، شکوفه گل و تخم                 | شیلان، وله<br>زرده | نسترن زرد    | <i>Rosa foetida</i> Herrm.  |



| شماره<br>هرباریومی | کاربرد محلی   | کاربرد متداول  | نحوه مصرف                        | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی | اسم محلی    | اسم فارسی           | تیره و اسم علمی  |
|--------------------|---|--|----------------------------------|--------------------------------------|-------------|---------------------|--|
| ۷۸۳۴               |   | ضد اسهال، تبخال و رفع اسهالی<br>درمان بیماری ناشی از التهاب و ورم<br>کلیه‌ها | خوراکی (دم‌کرده و<br>جوشانده)    | میوه، شکوفه گل و نهیج                | شیلان، دلیق | نسترن وحشی          | <i>Rosa canina</i> L.  |
| ۷۸۰۱               | النیام زخم‌ها   | -----  | ضماد (پودر)                      | ریشم و برگ                           | چناره کلاه  | آلاه                | <b>Ranunculaceae</b><br><i>Ranunculus sericeus</i> Willd.                  |
| ۷۸۳۲               | درمان عفونت چشم و دفع<br>کرم‌های موجود در چشم                               | -----  | سوزاندن (دود کردن)               | بذر و برگ                            | خربنگ       | بذرالبنج کردی       | <i>Hyoscyamus kurdicus</i> Bomm.   |
| ۷۸۳۳               | صید ماهی (برای بی‌حس کردن و<br>گنج کردن ماهی در موقع صید<br>استفاده می‌شود) | -----  | جوشانده<br>و پودر                | اندام هوایی و بذر                    | ژارواسی     | گل ماهور<br>جغتی‌سا | <b>Scrophulariaceae</b><br><i>Verbascum alecooides</i> Boiss &<br>Hausskn. |
| ۷۸۰۱               | مسکن درد زانو و دردهای<br>رماتیسمی و درمان بیماری قند                       | درمان بیماران مبتلا به قند، رفع<br>توزله و اسهالی                            | خوراکی (جوشانده و<br>پخته)، ضماد | برگ‌های جوان و ساقه                  | گزنه        | گزنه دو پایه        | <b>Urticaceae</b><br><i>Urtica dioica</i> L. subsp. <i>dioica</i> .        |

ادامه جدول شماره ۲-

| شماره<br>***<br>هرباریومی | کاربرد محلی   | کاربرد متداول  | نحوه مصرف  | اندام مورد استفاده در<br>کاربرد محلی  | اسم محلی  | اسم فارسی | تیره و اسم علمی                                 |
|---------------------------|---|--|--|---------------------------------------|-----------|-----------|---|
| ۷۸۰۳۵                     | دفع کجلی (قطرات مایع خارج شده از ساقه‌ها بعد از هرس درخت)، درمان زخم معده و قطع خونریزی موضعی | رفع خونریزی‌های ریحی، اسکزیروت، التهاب روده و معده و کم‌خونی | خوراکی (دم‌کرده)، استعمال موضعی (پودر و شیره گیاه) | برگ، شکوفه خشک و ساقه (مایع خارج شده) | توی، هبور | انگور، مو | <b>Vitaceae</b><br><br><i>Vitis vinifera</i> L. |

\* نام علمی گیاهان و تیره‌های گیاهی به ترتیب حروف الفبا مرتب شده‌اند.

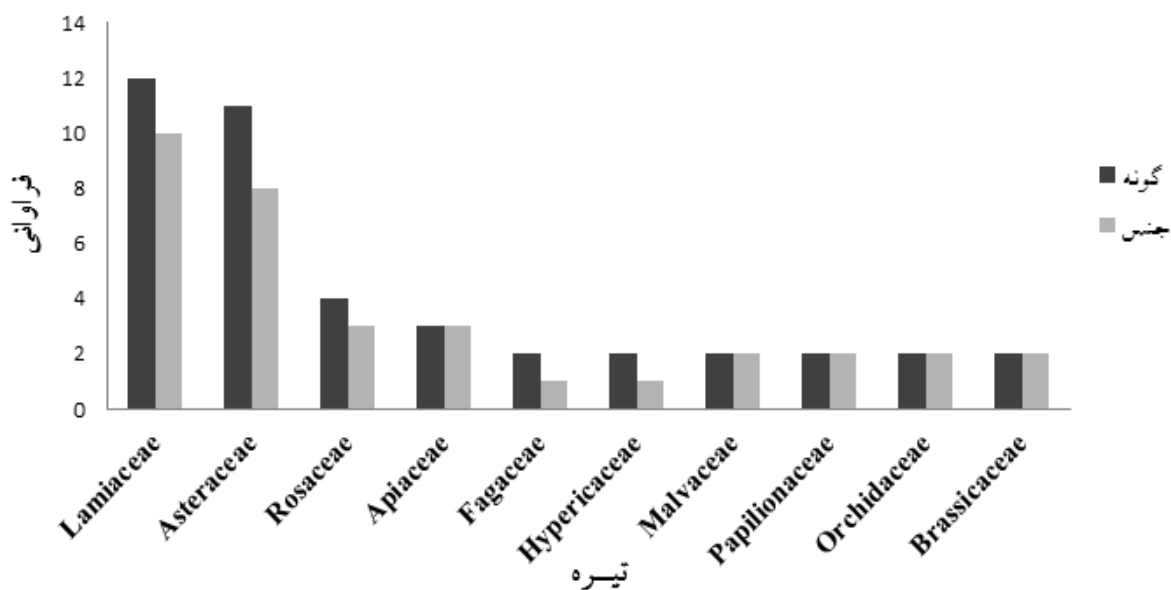
\*\* گونه‌هایی که در منطقه به صورت کاشته شده وجود دارند و دارای کاربرد دارویی محلی می‌باشند.

\*\*\* شماره هرباریومی مربوط به مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی کرمانشاه می‌باشند.



سهولت در ارائه مطالب، نام و خواص بومی این گیاهان همراه با نام فارسی و خواص دارویی متداول این گونه‌ها با استفاده از منابع معتبر موجود، مورد مقایسه قرار گرفتند. طبق بررسی‌های به عمل آمده مشخص شد که زمان بهره‌برداری حدود ۸۲ درصد از گیاهان دارویی منطقه در تابستان، ۱۰ درصد در پاییز و ۸ درصد در بهار می‌باشد. در جدول شماره ۳ گیاهان بر اساس موارد مصرف محلی آنها دسته‌بندی شده‌اند که نشان می‌دهد بیشترین موارد مصرف گیاهان دارویی در منطقه، مربوط به درمان کدام دسته از بیماری‌ها می‌باشد.

۱ خانواده متعلق به تک لپه‌ای‌ها و بقیه به دو لپه‌ای‌ها اختصاص دارند. از میان گیاهان دو لپه‌ای، خانواده نعنائیان (Lamiaceae) با ۱۰ جنس و ۱۲ گونه، خانواده کاسنی (Asteraceae) با ۸ جنس و ۱۱ گونه، خانواده گل سرخ (Rosaceae) با ۳ جنس و ۴ گونه و خانواده چتریان (Apiaceae) با ۳ جنس و ۳ گونه، بیشترین تنوع و غنای گونه‌ای را در میان خانواده‌های شناسایی شده منطقه داشتند. نمودار شماره ۱ تعداد جنس و گونه خانواده‌های غالب (با بیش از یک گونه) را نشان می‌دهد. در جدول شماره ۲ جهت



نمودار شماره ۱- تعداد جنس‌ها و گونه‌های دارویی خانواده‌های غالب (با بیش از یک گونه) در منطقه زربوار

جدول شماره ۳- پرمصرف‌ترین گیاهان دارویی منطقه زربوار مریوان برای درمان بیماری‌ها

| ردیف | نوع استفاده سنتی دارویی         | گونه‌های مورد استفاده   | تعداد گونه |
|------|---------------------------------|---|------------|
| ۱    | درمان بیماری‌های گوارشی         | <i>Anchusa italica, Elaeagnus angustifolia, Vitis vinifera, Pistacia atlantica, Anethum graveolens, Trifolium purpureum, Malva neglecta, Alcea kurdica, Quercus brantii, Rosa canina, Rosa foetida, Tragopogon graminifolius, Gundelia tournefortii, Mentha longifolia, Origanum vulgare, Stachys spectabilis, Salvia bracteata, Rumex crispus, Nepeta macrosiphon, Ocimum basilicum, Phlomis herba-venti, Phlomis lanceolata, Hypericum perforatum, Hypericum scabrum, Marrubium cuneatum, Anthemis tinctoria, Anthemis altissima, Helichrysum oligocephalum, Falcaria vulgaris, Hyoscyamus kurdicus, Euphorbia macrocarpa</i> | ۳۱         |
| ۲    | درمان ناراحتی مجاری تنفسی و گلو | <i>Prunella vulgaris, Origanum vulgare, Mentha piperita, Anthemis altissima, Anthemis tinctoria, Cydonia oblonga, Malva neglecta, Trifolium purpureum, Anchusa italic, Alcea kurdica, Marrubium cuneatum, Cichorium intybus</i>   | ۱۲         |



## ادامه جدول شماره ۳-

| ردیف | نوع استفاده سنتی دارویی                  | گونه‌های مورد استفاده   | تعداد گونه |
|------|--|---|------------|
| ۳    | درمان بیماری‌های پوستی و دفع زگیل و دمل  | <i>Falcaria vulgaris, Fumaria asepala, Arctium lappa, Cichorium intybus, Quercus infectoria, Rosa canina, Rosa foetida, Euphorbia macrocarpa</i>                      | ۸          |
| ۴    | بیماری‌های زنان                          | <i>Salvia bracteata, Achillea biebersteinii, Achillea talagonica, Achillea filipendulina, Orchis mascula, Dactylorhiza umbrosa, Raphanus niger, Mentha longifolia</i> | ۸          |
| ۵    | درمان بیماری‌های عصبی، مسکن و آرامبخش    | <i>Pistacia atlantica, Eryngium pyramidale, Hypericum perforatum, Hypericum scabrum, Arctium lappa, Mentha piperita, Satureja hortensis</i>                           | ۷          |
| ۶    | تقویت عمومی بدن و تقویت نیروی جنسی       | <i>Orchis mascula, Dactylorhiza umbrosa, Crataegus azarolus, Helianthus tuberosus, Gundelia tournefortii</i>  | ۵          |
| ۷    | قطع خونریزی موضعی، بهبود و التیام زخم‌ها | <i>Plantago major, Vitis vinifera, Pistacia atlantica, Ranunculus sericeus, Quercus brantii</i>   | ۵          |
| ۸    | درمان بیماری قند خون                     | <i>Helianthus tuberosus, Medicago sativa, Juglans regia, Urtica dioica</i>  | ۴          |
| ۹    | رفع کم‌خونی، تصفیه خون و کاهش فشار خون   | <i>Rumex crispus, Nasturtium officinale, Fumaria asepala, Crataegus azarolus</i>  | ۴          |
| ۱۰   | درمان بیماری‌های کلیه و مجاری ادراری     | <i>Raphanus niger, Ocimum basilicum, Nepeta macrosiphon</i>   | ۳          |

## بحث

در این منطقه می‌باشد و سپس خانواده‌های کاسنی (Asteraceae)، گل سرخ (Rosaceae) و چتریان (Apiaceae) در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. در مطالعه گیاهان دارویی استان کردستان توسط هوشیدری [۱۷] تعداد ۱۴۴ گونه گیاه دارویی از کل استان کردستان گزارش شده است که گونه‌های دارویی شناسایی شده از این منطقه ۳۸/۸ درصد از کل گونه‌های استان را شامل می‌شود. با عنایت به اینکه محدوده مورد مطالعه یعنی حاشیه دریاچه زریوار مساحتی در حدود ۰/۰۰۰۵ مساحت استان کردستان را به خود اختصاص می‌دهد [۶]، نتایج بیانگر این واقعیت است که این محدوده می‌تواند یکی از غنی‌ترین ذخیره‌گاه‌های ژنتیکی در سطح کشور باشد.

منطقه زیوار درخصوص طب سنتی و گیاه درمانی، قدمتی تاریخی و کهن دارد و ساکنین این دیار به مرور زمان با خواص بسیاری از نباتات و رستنی‌های آن آشنایی پیدا کرده‌اند و در رفع و درمان دردها و امراض خود و دام‌هایشان از آن سود برده‌اند. لذا مطالعه کاربرد سنتی گیاهان دارویی در این منطقه از ارزش ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

در همین راستا تعداد ۵۶ گونه گیاهی متعلق به ۲۴ خانواده و ۴۸ جنس که در منطقه مصارف سنتی دارویی داشتند شناسایی شد و همان‌طور که در نمودار شماره ۱ به آن اشاره شد خانواده نعنائیان (Lamiaceae) با داشتن ۱۰ جنس و ۱۲ گونه از نظر فراوانی تعداد جنس و گونه بزرگ‌ترین خانواده



برخی از این گیاهان نظیر پنیرک (*Malva neglecta*)، بلوط (*Quercus brantii*)، فرفیون (*Euphorbia Spp.*)، بنه (*Pistacia atlantica*) و گردو (*Juglans regia*) دارای موارد مصرف مشترکی می‌باشند. همچنین برخی از گیاهان دارای موارد مصرف خاص در منطقه هستند که در منابع معتبر دارویی و طب سنتی [۱۶-۱۴] به چنین موارد مصرفی اشاره نشده است. به عنوان مثال اهالی منطقه از مایع خارج شده از ساقه‌های درخت انگور (*Vitis vinifera*) بعد از هرس، به صورت گسترده‌ای برای درمان کچلی استفاده می‌کنند و یا از برگ و شیرینی (گژ علفی) تجمع یافته بر روی برگ‌های درخت مازودار (*Quercus infectoria*) جهت درمان بیماری آبله مرغان استفاده می‌کنند. برخی از گیاهان نیز به صورت ترکیبی در درمان بیماری‌ها استفاده می‌شوند مانند مریم‌گلی (*Salvia bracteata*)، پونه (*Mentha longifolia*) و سیب‌زمینی ترشی (*Helianthus tuberosus*) که برای دفع جنین مرده در رحم استفاده می‌شوند. همچنین از ترکیب گیاهان ختمی (*Alcea kurdica*) و پنیرک (*Malva neglecta*) جهت رفع یبوست استفاده می‌شود.

تعدادی از گونه‌های گیاهی مانند بابونه (*Anthemis tinctoria*)، بومادران (*Achillea filipendulina*)، فرفیون (*Euphorbia macrocarpa*)، کاسنی (*Cichorium intybus*) و پنیرک (*Malva neglecta*) در بیشتر نقاط منطقه به فراوانی یافت می‌شوند. اما گونه‌هایی مانند غده انگشتی (*Dactylorhiza umbrosa*)، ثعلب (*Orchis mascula*)، نعناع چمنی (*Prunella vulgaris*)، خشخاش ریزان (*Papaver fugax*) و باب‌آدم (*Arctium lappa*) پراکنش کمتری دارند و در برخی نقاط منطقه مشاهده می‌شوند. برخی از گونه‌ها نظیر بنه (*Pistacia atlantica*)، شاه‌تره (*Fumaria asepala*)، غده‌انگشتی (*Dactylorhiza umbrosa*)، بومادران (*Achillea talagonica*) و ثعلب (*Orchis mascula*) علاوه بر کاربرد سنتی و دارویی که در منطقه دارند به صورت خام روانه بازارهای خارجی می‌شوند. همچنین گونه‌هایی مانند کنگر (*Gundelia tournefortii*)، شنگ (*Tragopogon graminifolius*)، علف چشمه

شایان ذکر است که گیاهان دارویی دیگری در ناحیه مورد بررسی وجود داشته و به دلیل اینکه مصارف سنتی خاصی در منطقه نداشتند مورد بررسی قرار نگرفته‌اند و تعداد گونه‌های شناسایی شده احتمالاً بیانگر ۸۵ درصد از کل گیاهان دارویی این منطقه می‌باشد. به طوری که در بررسی فلورستیک منطقه مورد مطالعه توسط علی اخیایی [۶] به تعدادی از گونه‌های دارویی از قبیل: *Daucus carota, Verbena officinalis, Solanum nigrum, Althaea officinalis, Lepidium latifolium, Portulaca oleracea, Potentilla repens, Rubus sanctus, Melilotus officinalis* و غیره اشاره شده است.

مقایسه گونه‌های گیاهی دارویی جمع‌آوری شده از این منطقه و فهرست گونه‌های دارویی گزارش شده استان کردستان [۱۷] نشان می‌دهد که تعدادی از گونه‌های دارویی مهم نظیر مرزنگوش (*Origanum vulgare*)، مریم‌گلی (*Salvia bracteata*)، گل راعی (*Hypericum perforatum*)، ختمی کردی (*Alcea kurdica*) و پونه (*Mentha longifolia*) با وجود گسترش زیادی که در این منطقه و مناطق دیگری از استان کردستان دارند [۱۸]، اما گزارشی مبنی بر وجود آنها در این منطقه وجود ندارد که به احتمال زیاد به دلیل عدم جمع‌آوری آنها در زمان مشخص می‌باشد. همچنین از لحاظ مطالعه کاربرد محلی گیاهان دارویی نیز، مطالعه مشابهی در سطح استان کردستان انجام نگرفته است بنابراین نتایج حاضر در نوع خود دربردارنده اطلاعات جدیدی می‌باشد.

نتایج حاصل از بررسی کاربرد سنتی گیاهان نشان داد که برای مقابله با اثرات بیماری‌های شناخته شده منطقه، گیاهان مختلفی مورد استفاده افراد قرار می‌گیرند و مشخص شد که بیشترین استفاده دارویی از گیاهان، به درمان بیماری‌های گوارشی و ناراحتی‌های مجاری تنفسی مربوط می‌باشد و پس از آن استفاده از گیاهان برای درمان بیماری‌های پوستی و بیماری‌های مربوط به دستگاه عصبی در درجات بعدی اهمیت قرار می‌گیرد. به همین صورت کم‌ترین میزان استفاده از گیاهان منطقه به درمان بیماری‌های کلیه و مجاری ادراری مربوط می‌باشد. در مقایسه اثرات درمانی گونه‌های گیاهی دارویی جمع‌آوری شده و مطالعات مشابه انجام گرفته در استان‌های فارس [۲]، مازندران [۱۹] و لرستان [۲۰] مشاهده می‌شود که



## نتیجه گیری

با توجه به غنی بودن منطقه مورد مطالعه از گونه‌های گیاهی با ارزش دارویی در درمان بیماری‌های مختلف، لازم است که مطالعات بیشتری از لحاظ فیتوشیمیایی و داروشناسی گیاهی در رابطه با این گیاهان صورت گیرد تا زمینه مناسبی جهت اهلی سازی این گیاهان فراهم شود و به دنبال آن سبب اشتغال‌زایی در منطقه و پیشبرد صنعت داروسازی کشور شود.

(*Nasturtium officinale*)، ترب سیاه (*Raphanus niger*)، قازیاغی (*Falcaria vulgaris*)، سیب‌زمینی ترشی (*Helianthus tuberosus*)، نعناع (*Mentha piperita*) و پونه کوهی (*Mentha longifolia*) به صورت تازه در فصول رویشی مختلف وارد بازار شهرستان مریوان می‌شوند. گونه‌هایی مانند نعناع (*Mentha piperita*)، مرزه (*Satureja hortensis*)، ریحان (*Ocimum basilicum*)، سیب‌زمینی ترشی (*Helianthus tuberosus*)، به (*Cydonia oblonga*) و شوید (*Anethum graveolens*) به صورت کشت شده در منطقه وجود دارند که در جدول شماره ۲ به خواص دارویی آنها اشاره شده است.

## منابع

- Ahvazi M, Mozaffarian V, Nejadstari T, Mojab F, Charkhchian MM, Khalighi-Sigaroodi F and Ajani Y. Medicinal Application of Native Plants (Lamiaceae and Rosaceae Family) in Alamut Region in Ghazvin Province (In Persian). *J. Med. Plants* 2008; 24: 74 - 84.
- Dolatkhahi M, Ghorbani Nohooji M, Mehrafarin A, Amini Nejad GH and Dolatkhahi A. Ethnobotanical study of medicinal plants in Kazeroon, Iran: Identification, distribution and traditional usage (In Persian). *J. Med. Plants* 2012; 42: 163 - 77.
- Ghannadi A, Zolfaghari B and Shamashian S. Necessity, Importance, and Applications of Traditional Medicine Knowledge in Different Nations (In Persian). *J. of Islamic and Iranian Traditional Medicine* 2011; 2: 161 - 76.
- Asarab Consulting Engineers. The project environmental assessment studies, limnological and maintain the ecological balance of the Zarivar lake (reports, Ecology, weather, climate, physiography and hydrology), Kurdistan governorship. 2008, pp: 1 - 203.
- Fouad R. Traditional medicine in Kurdistan (In Kurdish). Darussalam publication, Baghdad. 1989, pp: 123 - 30.
- Aliehyae A. Plant species diversity of Zarivar lake margins. Masters thesis. Islamic Azad University of Sanandaj. 2013, pp: 9 - 53.
- Mahmoodzadeh H, Sheklabadi M and Mahboubi AA. Aggregate distribution and stability in different land uses of Zarebar lake margin (In Persian). *J. Water and Soil Conservation* 2012; 19 (3): 219 - 23.
- Rechinger KH. (Ed.) Flora Iranica. Akademische Druck-u Verlagsanstalt, Graz. 1963 - 2005.
- Townsend C.C, Guest E and Al-Ravi A. Flora of Iraq. Ministry of Agriculture of the Republic of Iraq, Baghdad. 1966 - 1985.
- Davis P.H. (Ed.) Flora of Turkey. Edinburgh University Press, Edinburgh. 1965 - 1985.
- Mobayen S. Flora of Iran: Vascular plants (in Persian). Tehran University Press, Tehran. 1980 - 1996.
- Assadi M, Maassoumi A.A, Khatamsaz M and



Mozaffarian V. Flora of Iran (In Persian). Research Institute of Forests and Rangeland Press. Tehran. 1988 - 2010.

13. Mozaffarian V. A dictionary of Iranian Plant names (In Persian). Farhang Moaser Publishers. Tehran. 1998, 750 pp.

14. Zargari A. Medicinal Plants (In Persian). Tehran University Press. Tehran. 1997, 4854 pp.

15. Mir-Heidar H. Plant Learning, Usage of plants in prevention and treatment of disease (In Persian). Daftare- Nashre- Farhange-Islami. Tehran. 2002.

16. Azad Bakht M. Medicinal Plant classification (In Persian). Teimour zadeh publication, Tehran. 2000, 4040 pp.

17. Hoshidari F. Medicinal plants of Kurdistan

Province (In Persian). *Ir. J. Med. Aromatic Plants* 2009; 25: 92 - 103.

18. Maroofi H. The final report of the research project to collect and identify plants in the province of Kurdistan. Research Institute of Forests and Rangelands, Tehran. 2008.

19. Ahvazi M, Akbarzadeh M, Khalighi-Sigaroodi F, Kohandel A. Introduce some of the Medicinal Plants Species with the Most Traditional Usage in East Mazandaran Region (In Persian). *J. Med. Plants* 2012; 44: 164 – 75.

20. Ahmadi S. Babakhanlu P. Karimifar M. Medicinal plants of Lorestan. *J. Yafteh* 2010; 11: 85 - 100.

Archive of SID

